

ինքնորոշման իրավունքը և ազգամիջյան
հարաբերությունները
Ս.Ա. Մարգարյան

Հենվելով փիլիսոփայական,
քաղաքագիտական դրույթների և ՄԱԿ-ի
հիմնադրույթային փաստաթղթերի վրա
աշխատանքում գիտականորեն հիմնավորվում
է ազգերի ինքնորոշման իրավունքի
առաջնայնությունը:

Ազգերի ինքնորոշման իրավունքը
քաղաքականության նվաճումներից մեկն է:
Ժողովուրդներն իրենց ազգայինի պահպանման
համար հենվել են ինքնորոշման սկզբունքի
վրա: Հատկապես վերջին տասնամյակների
այն հանդիսացել է գաղութային համակարգի
վերացման իրավական հիմքը:
Գաղութատիրության ժամանակաշրջանում
ժողովուրդները ձգտել են իրենց
ազատագրական պայքարում հենվել ազգերի
ինքնորոշման իրավունքի վրա: Սակայն
տիրապետող ազգերը և նրանց
գաղափարախոսները նշված իրավունքից
օգտվելը դիտել են որպես ազգամիջյան
հարաբերությունների սրման կոմֆլիկտային
իրավիճակներ ստեղծելու գործոն: Անկասկած,
այդ սուբյեկտիվ մոտեցումը բխում է տվյալ
տիրապետող ազգի տարածքային
ամբողջականության պահպանման
սկզբունքից, ի դեմս ինքնորոշման սկզբունքից
օգտվելու ձգտող ժողովրդի:

Այսպիսի մոտեցում է ցուցաբերվել
նախկին խորհրդային Միության և Ադրբեջանի
հանրապետության ղեկավարության կողմից
Արցախյան բնակչության ազգ-ազտագրական
պայքարի տարիներին, ինքնորոշման
իրավունքից օգտվելու և իրականացնելու
նկատմամբ, որը շարունակվել է տասնյակ
տարիներ:

Արցախյան հերոսական ժողովրդի
վերը նշված ճակատագրական հիմահարցի
լուծումը անցել է բարդ ու դժվարին
ճանապարհ:

Դեռևս 1917թ. դեկտեմբերի 20-ին
ընդունված «Թուրքահայաստանի մասին»
դեկրետում, որը խորհուրդների
համառոտապատման համագումարի կողմից

հաստատվեց 1918թ. հունվարի 15-ին հռչակեց,
որ բանվորական և գյուղացիական
կառավարությունը պաշտպանում է
Ռուսաստանի կողմից օկուպացված
«Թուրքական Հայաստանի» հայերի ազատ
ինքնորոշման իրավունքը, ընդհուպ մինչև լրիվ
անկախություն: Սակայն հետագայում գործը
հասավ նրան, որ Թուրքիայի պահանջով
Ստալինի անմիջական մասնակցությամբ
բավարարեցին Ադրբեջանի նվաճողական
հակոմները: Խորհրդային Ռուսաստանը
հրաժարվեց Արևմտյան Հայաստանի
տարածքներից հոգուտ Թուրքիայի:

Հայաստանում Խորհրդային
իշխանության հաստատման հաջորդ օրը
Ադրբեջանի Հեղկոմը 1920թ. նոյեմբերի 30-ի
հենազրով և դեկտեմբերի 1-ի հռչակագրով
հայտարարեց այն մասին, որ Ադրբեջանը
հրաժարվում է Ղարաբաղի, Զանգեզուրի և
Նախիջևանի նկատմամբ
պահանջատիրությունից: Ավելի ուշ ՌԿ(բ)Կ
Լենինոյի Կովկասյան բյուրոն 1921թ. հունիսի 3-
ի որոշմամբ հաստատեց Ադրբեջանի հեղկոմի
հռչակագիրը: Ռբան համապատասխան 1921թ.
հունիսի 12-ին ընդունվեց Հայաստանի
Ժողովուրդների հռչակագիրն այն մասին, որ
Լենինային Ղարաբաղը հանդիսանում է
Խորհրդային Հայաստանի անբաժանելի մասը:

Սակայն այդ որոշումը ևս չիրագործվեց՝
Ադրբեջանի մուսավթաական ղեկավարության
դիրքորոշումը արմատապես փոխելու և
Կովկասյան անդամների անսկզբունքայնության
հետևանքով: 1921թ. հունիսի 3-ին և հունիսի 4-ին
ընդունված որոշումներին հակառակ, Կովկասյան
1921թ. հուլիսի 5-ին Ի.Ստալինի ճշմամբ, որը
նշաբարվեց Ադրբեջանի Հեղկոմի նախագահ
Ն.Նարիմանովի շանտաժին, ընդունվում է
հակադիր և Լենինային Ղարաբաղի հայերի համար
ճակատագրական ծանր, կործանարար որոշում.
«նենվել հայերի և մուսուլմանների միջև
ազգային խաղաղության անհրաժեշտությունից
և վերին ու ստորին Ղարաբաղի տնտեսական
կապից, Ադրբեջանի հետ նրա մշտական
կապից, Լենինային Ղարաբաղը թողնել Ադրբ. ԽՍՀ
Մահմաններում, նրան ընծանել մարզային լայն
ինքնավարություն վարչական կենտրոն
ունենալով Շուշի քաղաքը, որը մտնում է
ինքնավար մարզի մեջ» (հ-ծ 14): Այս անարդար,
հակահայկական որոշումը լուրջ առաքելություն
առաջ բերեց: Նախ պետք է նշել, որ Լենինային
Ղարաբաղը երբեք չի մտել Ադրբեջանի կազմի

մնջ և նրկորդը՝ իրոր Ադրբեջանին պատկանող տարածքներից ոչ մեկը նրա կազմի մնջ չի «թողնվել» Կովկասյան կամ որևէ այլ մարմնի որոշմամբ, նրորդը՝ տարածքային հիմնահարգներ չեն կարող լուծվել կուսակցական մարմինների կողմից:

Ղարաբաղի համար այդ անօրեն որոշումը միանգամայն զուրկ է ժողովրդավարական և իրավական հիմքերից:

Բացի դրանից Կովկասյան անտնել է վերադառնա կուսակցական մարմնի ՌԿ (ք)Կ Կենտկոմի 1920 թ. հուլիսի 7-ի Վ.Ի.Լենինի նախագահությամբ ընդունված որոշումը, որով պահանջում էր Անդրկովկասում սահմանները որոշելիս «Ղեկավարվել բնակչության էթնիկական կազմով և նրա կամքով» (հ-ծ 16): Համաձայն այդ որոշման վիճելի տարածքային հարցերը պետք է լուծվեն ոչ թե կուսակցական մարմինների, այլ խառն հանձնաժողովների կողմից, որը նույնպես չի կատարվել: Տվյալ հարցը լուծելիս պետք է կատարվեր հանրաքվե, որը նմանապես չի կատարվել նրա կազմակերպիչների միտումնավոր գործունեությամբ: ԼՂԻՄ-ը կազմավորվեց Ադրբեջանի ԿԳԿ-ի 1923 թ. հուլիսի 7-ի դեկրետով, որի մնջ հանրաքվեի մասին նույնիսկ չի հիշատակվում: Ըստ որում, ԼՂԻՄ-ից դուրս մնացին Ղարաբաղի բնիկ բնակչությունն ունեցող մեծ տարածքները:

ԼՂԻՄ-ի կազմավորման հենց սկզբից Ադրբեջանի ղեկավարությունը կոպտորեն ոտնահարել է հայ բնակչության օրինավոր գործունեությունը և շահերը: Փաստորեն, զործնականում վերացվեցին կապերը հայկական խՍՀ-ի հետ: Մարզը գրկված էր տնտեսական ինքնուրույնությունից: Անկասկած այս ամենը բացասաբար էին ազդում ազգամիջյան առողջ հարաբերությունների հետագա զարգացման վրա:

Մարզի հայ բնակչության համար ստեղծված պայմանները նպաստեցին նրա զանգվածային արտագաղթին: Արդի պայմաններում ԼՂՀ-ի սահմաններից դուրս ապրում է Լեռնային Ղարաբաղից տեղափոխված ավելի քան 400000 հայեր, որը նրկու ու կնա անգամ գերազանցում է ներկայիս ԼՂՀ-ի հայազգի բնակչության թվաքանակը: 1923-1979թ.թ. ընթացքում ԼՂԻՄ-ի հայազգի բնակչությունը նվազել է 26.5 հազար մարդով, իսկ ադրբեջանցիների քանակը աճել է

մոտավորապես 5 անգամ: 7.7-ից հասել է հազարի /հ-ծ 22/ հայերին՝ 149.6-ից իջել է նվազել 123.1: Սկսած 1985թ. իրականացվեցին վերակառուցման քականությունը, որը Ղարաբաղյան հարաբարացի լուծման հույս ներշնչեց:

Չնայած ստեղծված ծանր պայմանները արցախահայությունը միշտ պայքարել է ինքնորոշման և անկախության համար: Այդ վկայում Ղարաբաղյան ազգային խորքը ստեղծումը, որի կայացած 9-ը համագումարները որոշել են չմտնել Ադրբեջանի կազմի չննթարկվել նրա կառավարությանը միավորվել Մայր Հայաստանի հետ: Միաժամանակ արցախահայությունը ձգտել է բարելավել հարաբերությունները ժողովուրդների հետ, ապահովել անվտանգությունը: Սկսած Արցախյան շարժմա առաջին օրերից մեր ժողովուրդը ավել ուժեղացրեց պայքարը ազգերի ինքնորոշմա իրավունքից օգտվելու համար:

1988թ. փետրվարի 20-ին միանգամայն ծանր պայմաններում հրավիրվեց ժողովրդական պատգամավորների Լեռնային Ղարաբաղ մարզային խորհրդի արտահերթ նստաշրջան /որին սասնակցում էի որպես պատգամավոր/, որը միաձայն որոշում ընդունեց ԼՂԻՄ-ի Ադրբեջանական խՍՀ կազմից անջատվելու և Հայկական խՍՀ կազմի մնջ մտնելու մասին խնդրելով Ադրբեջանական խՍՀ և Հայկական խՍՀ Գերագույն խորհուրդներին, ընդառաջ մարզային խորհրդի տվյալ որոշմանը:

Ադրբեջանի Գերագույն խորհուրդն ախագահությունը մերժեց ազգերի ինքնորոշման իրավունքից թխող Ղարաբաղի հայ բնակչության արդարացի պահանջը, անհիմ կերպով նշելով, որ Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչության տվյալ խնդրանքը չի համապատասխանում մեր նրկուր ժողովուրդների բարեկամության ամրապնդմանը:

Իր ժամանակին Լեռնային Ղարաբաղի անօրեն կերպով կտրելով Մայր Հայաստանից, բռնակցելով Ադրբեջանական հանրապետությանը, որը շարունակում էր իրականացնել նախկին մուսաթավական քաղաքականությունը, լուրջ վնաս հասցրեց ադրբեջանական և հայ ժողովուրդների բարեկամությանը, նախկին խորհրդային Միության ժողովուրդների միասնությանը և համագործակցությանը:

Չպետք է մոռանալ, մարդկության պատմության նրկարամյա փորձը վկայակոչում

այն մասին, որ ազգերի ինքնորոշման իրավունքի իրականացումը նրբեր չի կարող սրգնել համդիսանալ ժողովուրդների և մետաղությունների միջև խաղաղության, արևելամության և հարաբերությունների լարացման գործում: Ընդհանրապես, ազգերի ինքնորոշման իրավունքից օգտվելու խնդրում, ուրիշ ժողովուրդների տարածքների վրա իշխելու ձգտումը միշտ հասցնում է լինելիկության և արյունահեղ պատերազմների: Այդ տեսակետից Վ.Ի.Լենինը ընդգծել է, որ «տեղապահ անձնակազմ, „ուրիշի տարածքը“ անհավելել և պահպանումը, ուրիշի տարածքները» անդունդ է ստեղծում ժողովուրդների միջև, հասցնում է լինելիկության և պատերազմների (ստեղծում է Լենին, ԵԼԺ, հ.24 էջ 33 ռուս. հրատ):

Ազգերի ինքնորոշման իրավունքի իրականացումը և նրա անհրաժեշտ իրականացումը առանձնահատուկ տեղ է զբաղում ՄԱԿ-ի կանոնադրության մեջ: Նշված պատմական փաստաթղթում ընդգծված է ներքին օբյեկտիվ կապը ինքնորոշման սկզբունքի և ժողովուրդների ու բնությունների հարաբերությունների հետ: Այդ տեսակետից մասամբ նշվում է, որ ինքնորոշումը նախադրյալ է հանդիսանում ազգերի միջև բարեկամական հարաբերությունների զարգացման համար, այն հավաստում է համաշխարհային հանրությանը խաղաղության ամրապնդմանը:

ՄԱԿ-ի կանոնադրության 55-րդ հոդվածում նշվում է, որ ինքնորոշման սկզբունքը որպես աստիճանական ընկած է ժողովուրդների արդյունավետության հարաբերությունների զարգացման հիմքում: Ազգերի ինքնորոշման սկզբունքի պահպանման ու իրականացման և միջազգային կոնֆլիկտների և պատերազմների կանխման միջև կապը, համընդհանուր խաղաղության պահպանման անհրաժեշտությունը ամրագրված է ՄԱԿ-ի 345-րդ հոդվածագրում, որը ընդունվել է 1952-ի փետրվարի 5-ին: Նշված պատմական փաստաթղթում ընդգծվում է, որ այդ իրավունքի խախտումը անցյալում հասցրել է

առումնափոխությունների և պատերազմների և այն դիտվում է որպես խաղաղության պահպանման մշտական ապառախիչ: ՄԱԿ-ի Գլխավոր Անասմբլեան ինչ է անում անհրաժեշտորեն հաշվի

նստել բոլոր ժողովուրդների քաղաքական հույսերի հետ, դրանով իսկ նպաստել միջազգային խաղաղությանը և զարգացնել ազգերի միջև բարեկամական հարաբերությունները, հենվելով ժողովուրդների իրավահավասարության, ինքնորոշման սկզբունքների վրա: ՄԱԿ-ի միջազգային իրավունքի հռչակագրում կոչ է արվում, որ պետք է ինքնորոշման իրավունքը արդյունավետ օգտագործել, այն առաջնակարգ նշանակություն ունի պետությունների և ժողովուրդների միջև բարեկամական հարաբերությունների զարգացման և համագործակցության գործում: Հենց այդ է ապացուցում միջազգային հարաբերությունների պրակտիկան:

Ներկա ժամանակաշրջանում Լենային Դարաբաղի ժողովուրդը հինգսական ազատագրական պայքարի շնորհիվ, ձեռք բերեց անկախություն, նվաճեց միջազգային նորմերից անցկացնելով հանրաքվե և ազգային խորհրդի ընտրություններ, ստեղծեց անկախ ժողովրդավարական հանրապետություն: Այդ կարևորագույն հիմնախաղի լուծման ժամանակ Դարաբաղի ժողովուրդը հենվեց ինքնորոշման իրավունքի վրա, որը շարադրված է ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի „Գաղութային երկրներին և ժողովուրդներին անկախություն տալ“ հռչակագրում: Ըստ այդ պատմական փաստաթղթի ազգերի ինքնորոշման կամեցած ձևը պետք է իրականանա առանց դրսի միջամտության, տվյալ ազգի կամքով, ազատ դիմկրատական սկզբունքների հիման վրա: ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի թիվ 1541 բանաձևում նախատեսվում է ազգերի ինքնորոշման հետևյալ ձևերը՝ ոչ ինքնակառավարող տարածքում.

- ա) այն վերածել ինքնուրույն անկախ պետության,
- բ) ազատ միանալ անկախ պետության հետ,
- գ) միաձուլվել անկախության հետ:

Դարաբաղյան ժողովուրդը իրականացրեց ազգերի ինքնորոշման առաջին ձևը, ստեղծելով իր անկախ պետությունը: Պետք է ընդգծել, որ տվյալ ժողովրդի ազատ անջատումը այս կամ այն պետությունից ժողովուրդների միջև ստեղծված հարաբերությունների դիմկրատիզմի բարձրագույն ձևն է: ՄԱԿ-ը ամեն կերպ ձգտում է, որպեսզի ժողովուրդները կարողանան արդյունավետ օգտվել ինքնորոշման իրավունքից: Մակայն տեղին է նշել ՄԱԿ-ի կանոնադրության այն հոդվածը, որում նշվում է, որ այս կամ այն պետությունը ինչ տարածքով ընդունվում է ՄԱԿ –

ի կազմը, ապա հետագայում տվյալ տարածքի ամբողջության պահպանումը անձեռնմխելի է, այն չի կարող խախտվել առանց տվյալ պետության համաձայնության: Մենք գտնում ենք, որ տվյալ հոդվածը ներկա էտապում համաձայնության և ազգային հիմնահարցերի լուծման բնույթից չի բխում: Այն նպատակահարմար է վերանայել, ելնելով փոքր ժողովուրդների ազգային շահերից, այդ շահերի պաշտպանության դրիբերից: Նվաճողական քաղաքականության իրականացման կողմնակիցները, որոնց շարքում դասվում են Ադրբեյջանի ղեկավարները, ազգերի ինքնորոշման իրավունքը հակադրում են պետության տարածքային ամբողջական պահպանման սկզբունքին, մոռացության տալով տվյալ սկզբունքների դիպկնությունը: Ադրբեյջանի դիրքորոշումը Լեռնային Ղարաբաղի ինքնորոշման վերաբերյալ կրում է ազգայնամոլական բնույթ: Ադրբեյջանի վաղ պատմաբանները աղավաղելով միջազգային նորմերը և պատմական փաստերը ճգնում են անհիմն կերպով ազգերի ինքնորոշման իրավունքը ցածր դասել պետական տարածքի ամբողջականության պահպանման սկզբունքից: Վերջինս նրանք համարում են բարձրագույն սկզբունք, ըստ որի պետք է լուծվի, արդեն իսկ լուծված Ղարաբաղի ժողովուրդի ինքնորոշման հարցը: Նրանք մոռանում են պատմության դասերը, որ Ղարաբաղի ժողովուրդը դարավոր ազատագրական պայքար է մղել անկախ ու ազատ ապրելու համար, իր ճակատագիրը տնօրինելու համար:

Ղարաբաղյան նման հիմնահարցերի խաղաղ լուծումը անհրաժեշտ է իրականացնել ելնելով ազգերի ինքնորոշման և պետության տարածքային ամբողջության սկզբունքների հարաբերության ճիշտ ըմբռման դիրքերից: Այդ սկզբունքները իրավահավասար սկզբունքներ են և նրբեք չափեր է հակադրվեն մեկը մյուսին, դրանք պետք է զուգակցվել մեկը մյուսին:

Օգտվելով ինքնորոշման իրավունքից, շատ պետությունների տարածքների վրա ստեղծվել է ազգային անկախ պետություններ, որոնց ժողովուրդները օգտվել են ազգերի ինքնորոշման իրավունքից: Այսպես օրինակ, Պանաման անջատվել է Կոլումբիայից ստեղծելով իր անկախ պետությունը, Պակիստանի տարածքի վրա

ստեղծվեց Բանգլադեշի պետությունը և այլն: Հարցերի այդպիսի լուծմանը չնայած դեմ էին ԱՄՆ-ն, քայց և այնպես Բանգլադեշը ընդունվեց ՄԱԿ-ի կազմի մեջ: Նման տիպի հարցերի լուծումը կատարվում է հանրաքվեի միջոցով, որը կատարվեց նաև Լեռնային Ղարաբաղում:

Այսպիսով, բոլոր ժողովուրդները ունեն ինքնորոշման իրավունք, որը զուգակցվում է գերիշխանական իրավահավասարակա սկզբունքի հետ: Ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքից օգտվելու դեպքում նկատի չի առնվում նրանց տարածքի մեծությունը, ազգաբնակչության քանակը, տնտեսության զարգացման մակարդակը, աշխարհագրական դիրքը, պետական իրավական կարգավիճակը և այլն: Այդ հաստատում է այն, որ ՄԱԿ-ի կազմում Չինաստանի, ԱՄՆ-ի, Ռուսաստանի, Դաշնության և այլ խոշոր պետությունների շարքում տեղ են գրավում Դոմինիկան, որտեղ բնակվում են 80, Կաթարը՝ 98, Սենտ-Լուսիան՝ 110, Անտիգուան Բերմուդներ՝ 130, Բենուան՝ 150 հազարական բնակիչ և այլն: Այդ մասին են վկայում նաև ՄԱԿ-ի անդամ պետությունների տարածքային մեծությունները. Գրենլանդիան, Բարբադոսը ունեն 0.4, Մեկուսը, Բերմուդները՝ 0.45, Լյուքսեմբուրգը՝ 2.6 հազար քառ. կմ տարածք:

Աշխարհի շատ ժողովուրդներ, ըստ իրենց կարգավիճակի քաղաքականապես լրիվ անկախ են և իրականացնում են իրենց պետական իշխանությունը, իսկ ինչու Ղարաբաղը իրավունք չպետք է ունենա օգտվելու ազգերի ինքնորոշման իրավունքից, և դա այն դեպքում, որ Լեռնային Ղարաբաղում բնակվում են ավելի շատ բնակիչներ և այն զբաղեցնում է զգալի տարածք, քան մեր թվարկած պետությունները:

Արդի պայմաններում Լեռնային Ղարաբաղի նորաստեղծ հանրապետությունը շարունակում է լիարժեք օգտվել ազգերի ինքնորոշման իրավունքից, կյանքի բոլոր բնագավառներում ձգտում է ամրապնդել կապերն ու բարեկամական հարաբերությունները մյուս ժողովուրդների ու պետությունների հետ, ստեղծացնել հասարակականության ինքնապաշտպանությունը և ժողովրդի անվտանգության ապահովումը:

Summary
S.A.Sarkisian

This work lays stress on idea that Armenians in Artsakh always fought for their self-determination and independence. Armenian Artsakh was illegally torn off its motherland – Armenia and forcibly annexed by the Republic of Azerbaijan.

The authors try show the place and the role of self-determination in the process of development of national relations during the Karabaghian liberation movement.

Using the right to self-determination Artsakh founded it independent country in a legislative form. At the present stage the regulation on territorial integrity existing in the UN Charter should not hinder Nations right to self-determination.

C.A.Саркисян
РЕЗЮМЕ

Право на самоопределение и
межнациональные отношения.

В статье подчеркивается, что армяне Арцаха всегда боролись за самоопределение и независимость. Армянский Арцах незаконно был оторван от матери-Армении и насильственно присоединен к Азербайджанской республике.

Пользуясь правом наций на самоопределение, Арцах законным образом создал свое независимое государство. На данном этапе праву самоопределения наций не должны препятствовать имеющиеся в Уставе ООН положения о территориальной целостности.

Ամփոփում

Արցախահայությունը երկարատև պայքար է մղել ինքնորոշման և անկախության համար, սակայն մահիկին խորհրդային ղեկավարությունը անտեսելով ազգերի ինքնորոշման իրավունքը Արցախը անօրեն կերպով բռնակցել էր Ադրբեջանին:

Արցախը՝ օգտվելով ազգերի ինքնորոշման իրավունքից օրինավոր կարգով ստեղծել է իր անկախ պետականությունը: Ներկա ժամանակաշրջանում ազգերի ինքնորոշման իրավունքը չպետք է խոչընդոտվի ՍԱՀ-ի Կանոնադրության մեջ եղած տարածքային ամրողականության մասին որոշ դրույթների պատճառով:

=====

Ընդհանրացնելով մոտիվի կամ հետևանքի դերի միակողմանի բացարձակեցման հետևանքով առաջացած երկու իրարամերժ տևությունները, կարելի է վստահորեն պնդել, որ դրանք խիստ ծայրահեղացված և միակողմանի մոտեցումներ են: Բոլոր դեպքերում արարքը պետք է իրականացնել այնպես, որ նրա բաղադրիչների՝ մոտիվի և հետևանքի միջև պահպանվի արժեքային համապատասխանությունը: